

FEHÉR VIKTOR

A folklorisztika egyszemélyes műhelye

Jung Károly 1980-ban vált az újvidéki Magyar Tanszék és a Hungarológiai Intézet hivatásos néprajzkutatójává, miután – mint maga is írja, – megörökölte Tóth Ferencnek, a tragikus körülmények között elhunyt egyetemi oktatónak, illetve az Intézet folkloristájának „stallumát” (JUNG 2005; 73). Innen is vonult nyugdíjba egyetemi rendes tanárként 2012-ben. Néprajzi, folklorisztikai érdeklődésének kibontakozása nagyban összefüggött iskolateremtő tanára, Bori Imre elképzeléseivel,¹ aki – valószínűsíthetően Katona Imre és az ELTE Folklore Tanszékének támogatásával² – a magyar irodalom és nyelvészet mellett meghatározó szerepet szánt a néprajz oktatásának is a hungarológiai képzésben.

Jung Károly 1970-ben szerezte meg magyartanári oklevelét, melyet követően újságíróként helyezkedett el a tartományi székvárosban. A *Magyar Szó* hasábjain megjelent cikkei között ekkoriban találkozhatunk először néprajzi tematikát is feldolgozó írással, amelyben három, újonnan megjelent népköltészeti kiadvány rövid ismertetésére vállalkozott.³ Ezek között találjuk a máig alapozó, összegző és orientáló műnek tartott,⁴ Bori Imre szerkesztésében megjelent *Idő, idő, tavaszidő* című kötetet is (BORI 1971). Volt egyetemi tanárának hatása azonban nem csupán az említett gyűjteményes kötet ismertetéséig terjedt, Bori ugyanis néprajzi gyűjtésre biztatta Jungot, sőt a III. zentai folklórszemináriumra,⁵ valamint a temerini néprajzi kutatások megszervezésével kapcsolatos megbeszélésekre is magával vitte.⁶ Emellett más, végzett magyartanárokkal együtt invitálta az 1973-ban induló posztgraduális képzésre, melynek programjába jelentős számú folklorisztikai tárgyú kurzust tervezett az intéz-

ményben dolgozó, illetve az ELTE Folklore Tanszékéről érkező vendég-tanárok irányításával (JUNG 2005; 68). Ez utóbbiak közül Jungra az egyik legnagyobb hatást Dömötör Tekla gyakorolta, akinek frissen megjelent kiadványát (DÖMÖTÖR 1974) ismertette is napilapunkban, később pedig követni kezdte érdeklődési területét, és a népszokások kutatását választotta saját kutatási irányának. Minderre másik meghatározó vendégtanára és későbbi mentora, Voigt Vilmos is ösztönözte Bori Imrével egyetemben (JUNG 2005; 69), aminek eredményeként megszületett magiszteri záródolgozata, melyben szülőfaluja, Gombos emberi életfordulókkal kapcsolatos népszokásait és hiedelmeit foglalta össze.

Az imént említett, 1977-ben megvédett dolgozat Jung folklorisztikai tevékenységének első nagy szintézise. Könyv formátumban megjelent változatáról elmondható, hogy máig az egyik legnagyobb hatást gyakorolta a titói szocializmus éveiben kibontakozó vajdasági magyar népszokáskutatásra, de a magyarországi és a többi határon túli emberi életfordulókat vizsgáló néprajzi dolgozatok is nagyban merítettek Jung 1978-ban megjelent monográfiájából (JUNG 1978). Éppen ezért megemlékező írásom további részében Jung Károly *Az emberélet fordulói* című kötete (JUNG 1978) hatástörténetének bemutatására teszek kísérletet, különös tekintettel a kiadvány jugoszláviai, majd vajdasági magyar párhuzamaira.⁷

Egy szokásmonográfia hatástörténete

A jugoszláviai magyar néprajzi kutatásban elszórt szokástanulmányok, hiedelem-közlések megjelentek már. (...) Hiányzott azonban éppen a szokásvilág egészének bemutatása. (...) Büszkén írhatom le, hogy az olvasó a legteltesebb magyar szokásleírást tartja kezében: nemcsak a jugoszláviai magyar, hanem egyáltalán a magyar néprajzkutatás ilyen áttekintést még nem tett közzé (VOIGT 1978: 210).

A jungi különút, mely a kilencvenes években teljesedett ki igazán és vált műhellyé a fogalom nem klasszikus értelmében, csíráiban már jelen volt a diplomadolgozat-írás előtt álló aspiráns témakijelölésében is. Az emberi életfordulók monografikus feldolgozása ugyanis – melynek feladatát rá szabta újvidéki és budapesti mentora –, mint a fenti idézetben olvashattuk, Voigt szerint akkoriban példanélkülinek számított a magyar nyelvterületen. Ugyanezt erősítették meg a kötetet a *Forrás* folyóirat hasábjain bemutató, továbbá más, további ismertetések szerzői is, melyek közül az alábbiakban idézek néhányat:⁸

A könyv fontosságát eleve meghatározza a témaválasztása. Olyan területét dolgozza fel a népeletnek, amelyet monográfia formájában ilyen részletességgel még nem ismertetett egy faluból sem a magyar néprajztudomány. Vannak kiváló lakodalmi leírásaink, előfordulnak jó tanulmányok a születésről és halálról, de a három nagy emberi sorsforduló együttes és összefüggő alapos bemutatása mindenképpen öröndetes eseménye, fontos állomása a magyar néprajzi irodalomnak (BÁRTH 1979; 89).

Jung Károly az emberi élettel kapcsolatos népszokások és hiedelmek teljes feltárását tűzte ki célul, és bár e teljesség elérését szerényen elhárítja magától, a megközelítése eddig mégis neki sikerült legjobban (KATONA 1980; 125).

Jung Károly fő érdeme a fáradhatatlan, minden, néha jelentéktelennek látszó mozzanatok is megragadó anyaggyűjtés, ami természetesen tiszteletadást és értékelést is jelent. Alig jelent még meg magyar nyelven az emberi életútról ilyen jeles néprajzi feldolgozás (BÁLINT 1980; 90).

Ahogy arra az idézetek szerzői is utalnak, illetve ahogyan azt Jung is panaszolta (JUNG 2005; 69), csupán kisszámú, rövidebb és nehezen elérhető összegzés és jelentősebb mennyiségű részfeldolgozás született korábban az emberi életfordulók vonatkozásában.⁹ Nem jelent még meg

például, illetve éppen ez időben készült el Györgyi Erzsébet a későbbi kutatásokban ugyancsak mintául szolgáló lakodalmi monográfiája, tehát Jung nem tudhatott róla¹⁰ (KATONA 1980; 125), ahogyan Bálint Sándor 1980-ban megjelent kötetéről sem (BÁLINT 1980).

Felismerve jelentőségét, a kiadó 6000-es példányszámban adta közre *Az emberélet fordulót*, melyből 5500 magyarországi, míg 500 jugoszláviai terjesztésre került (JUNG 2005; 70). „Ha Jung Károly nem is talált magának előképet, készített ő másoknak” – írta Katona 1980-ban (KATONA 1980; 127), s ahogyan már említettem, valóban a Jung által kidolgozott minta követése bontakozott ki előttünk az elmúlt bő negyven évben.

A titói Jugoszláviában kézenfekvőnek tűnt Jung Károly alapos munkájának felosztását, illetve az abban kialakított kérdőívét használni a további településeken zajló gyűjtések esetén. Valószínűsíthetően Jung monográfiájának mintájára született Borús Rózsa topolyai (BORÚS 1981), Csorba Béla temerini (CSORBA 1988; 168–189), Kovács Endre doroszlói (KOVÁCS 1988) kiadványa. Később Beszédes Valéria Szabadka (BESZÉDES 1998; 7–92) és Tóth Glemba Klára Muzslya (TÓTH GLEMBÁ 2000), legutóbb pedig Szőke Anna Kishegyes (SZŐKE 2012) és Fehér Viktor Egyházaskér (FEHÉR 2016) szokásmonográfiáját jelentette meg, melyek mellett egy készülő, Szaján szokásait megőrkítő kötetéről van tudomásom. Mindeközben a vezető magyar népszokáskutatók is egymás után jelentették meg a három életforduló csupán egyikére összpontosító kutatásaikat,¹¹ melyek eredményei az 1990-ben megjelent *Magyar Néprajz* VII. kötetében kerültek összegzésre (KAPROS 1990, GYÖRGYI 1990, KUNT 1990).¹² Ezen kötet további kutatásokra sarkallta a szakmabelieket,¹³ miközben az elméleti és módszertani újítások eredményei is mindinkább elérhetővé váltak a számukra.¹⁴

A fenti áttekintésből jól látszik tehát, hogy a Jung Károly által kijelölt monografikus kutatási irány műhellyé vált a jugoszláviai, majd vajdasági magyar folklorzisztikában. Könyvében, illetve a későbbi tanulmányaiban írt, „kutatást serkentő” megjegyzések és szakirodalmi ismeretetések hatására megszorodtak a korábban fehér foltnak számító, szokáskutatás terén megjelent publikációk. Sajnálatos azonban, hogy

a tematikus kutatási kedv megnövekedésével együtt a vajdasági magyar népszokáskutatók mindmáig visszatérnek ehhez az alapműhöz (JUNG 1978), miközben a témában megjelent későbbi, orientáló anyaországi publikációk elkerülik a figyelmüket. Pedig, annak ellenére, hogy Jung egyedül dolgozott, a távolból figyelte a tudomány alakulását és a néprajzi témákkal foglalkozó vajdasági magyarok publikációs tevékenységét, s ha – többnyire szándéktalanul, de mégis – összefutott velük valamely rendezvényen, felhívta a figyelmüket az említett hiányosságokra is.¹⁵ Azzal együtt, hogy az újabb népszokáskutatások eredményei háttérbe szorultak a jugoszláviai, majd vajdasági magyar néprajztudományban, valamilyen oknál fogva Jung Károly „gombosológiai”¹⁶ kutatásainak lezárása sem keltette fel a figyelmüket, ahogyan a kutatói továbblépése sem a szerb–magyar és magyar–szerb összehasonlító folklorisztikai vizsgálatok területére. Paradox módon sajnos azután, hogy Jung a jugoszláviai és kisebbségi magyar, illetve magyarországi folklorisztika elismert képviselőjévé vált a kilencvenes évek második felére, és vállalni tudta a nemzeti kisebbségi kutatóra testált, két kultúra közti tudományos közvetítő feladatát, szakmai tevékenysége mindinkább szűkebb közegében tört felszínre, ezzel együtt pedig munkái nem váltottak ki többé a gombosi szokásmonográfiához hasonló hatást sem a szakmai, sem az önkéntes gyűjtők körében.

Zárszó

Jung Károlyt személyesen alig ismerhettem. Nyugdíjazása után nyertem felvételt a Magyar Tanszékre, ebből kifolyólag kurzusait nem hallgattam, nála nem vizsgáztam és atyáskodó témavezetői tanácsok sem hangzottak el a szájából irányomba. „Szabadidejét igen szűken méri másokra” – írta róla mentora (VOIGT 2014; 38). Magam is, csupán néhány kevésbé tervezett összetalálkozást, egy-két felém elejtett mondatot és két telefonbeszélgetést tudok felidézni emlékezetemből. Mégis tanulhattam tőle, elsőként felvilágosító, sajátos stílusú írásain túl, a legtöbbet *Az emberélet fordulójából* (JUNG 1978), melyet Faragó Kornélia tanárnő adott a kezembe, valószínűleg célzottan. Ennek újbóli értékelésére, s a

jelen tudományos igényeihez igazított kutatások folytatására minden bizonnyal a Jung Károly által kitaposott út újrarárásával, az elmúlt négy évtized tudományos terméseinek áttanulmányozásával kerülhet, s – bízunk benne – kerül majd sor.

Néhány évbe tellett, amíg a megfelelő kérdőívek kidolgozása, bizonyos előzmények felhasználása, részösszefoglalások áttanulmányozása, s egyáltalán a kérdés irodalmának egybe-hordása és átolvasása, s persze a gyűjtések után, megszületett *Az emberélet fordulói* című népszokás-monográfiám – akkor még barokkosan hosszú és cikornyás címmel (JUNG 2005; 69).

KIADÁS

JUNG Károly 1978. Az emberélet fordulói. Gombosi népszokások. Forum Könyvkiadó, Újvidék

IRODALOM

- BAKÓ Ferenc 1987. *Palócföldi lakodalom*. Gondolat, Budapest
- BALATONYI Judit 2017. *A gyimesi lakodalmak. Közös kultúra és különböző identitások?* Balassi Kiadó, Budapest
- BALATONYI Judit 2019. Lakodalomkutatások a 20. században: Módszerek, szemléletek és perspektívák. In *Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve 27*: 303–317.
- BALÁZS Lajos 1994. *Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson*. Kriterion Kiadó, Bukarest
- BALÁZS Lajos 1995. *Menj ki én lelkem a testből. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda
- BÁLINT Sándor 1980. *A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete*. Harmadik rész. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Móra Ferenc Múzeum, Szeged
- BÁRTH János 1979. Jung Károly: Az emberélet fordulói. Gombosi népszokások. *Forrás*, 3: 89–90.
- BESZÉDES Valéria 1998. Bölcsőtől a koporsóig. In B. V.: *Örökség II. Kis magyar bácskai néprajz*. Életjel, Szabadka, 7–92.
- BORI Imre 1971. *Idő, idő, tavaszidő*. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- BORI Imre 2001. Katona Imre emlékezete. *Híd*, 7–8: 869–871.
- BORÚS Rózsa 1981. *Topolya népszokásai*. Magyar Nyelv, Irodalom és Hugarológiai Kutatószokások Intézete, Újvidék
- CSÁKY Károly 1992. „Pogánykát vittünk, báránykát hoztunk”. A születéssel s a gyermekkel kapcsolatos népi hiedelmek és szokások az Ipoly mentén. Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, Komárom
- CSÁKY Károly 1999. „Nem halt meg, csak alszik”. A halottkultusz, a halállal és a temetéssel kapcsolatos szokások, hiedelmek a Középső-Ipoly mentén. Lilium Aurum, Dunaszerdahely
- CSORBA Béla 1988. *Temerini néphagyományok*. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- DÖMÖTÖR Tekla 1974. *A népszokások költészete*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- FEHÉR Viktor 2016. *Shokákutatás Vörbicán*. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- GYÖRGYI Erzsébet 1990. A házasságkötés szokásai. In *Magyar Néprajz VII. Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Szerk. és szövegeket gondozta: Dömötör Tekla. Akadémiai Kiadó, Budapest, 32–66.
- HESZ Ágnes 2012. *Élők, holtak és adósságok – A halottak szerepe egy erdélyi falu társadalmában*. L'Harmattan kiadó, Budapest
- L. JUHÁSZ Ilona 2002. *Rudna I. Temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században*. Lilium Aurum Könyvkiadó, Komárom
- JUNG Károly 2005. Életemről; Jung Károly folklorisztikai munkásságának bibliográfiája 1972–2004. *Létünk*, 3: 63–74; 75–94.
- KATONA Imre 1980. Jung Károly: Az emberélet fordulói. Gombosi népszokások. *Ethnographia*, 91: 125–127.
- KATONA Imre 2004. *Tisza szélén, Duna hosszán. Úti feljegyzések, utolsó beszélgetések*. Masszi Kiadó, Budapest

KATONA Imre 2019. 254. levél. In Ózer Á.–Berényi E. és mtsai: *A címzett: Bori Imre*. Forum Könyvkiadó, Újvidék

KAPROS Márta 1986. *A születés szokásai és hiedelmei az Ipoly mentén*. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen

KAPROS Márta 1990. A születés és kisgyermekkor szokásai. In *Magyar néprajz VII*. Szerk.: Dömötör T.–Hoppál M.–Barna Gábor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 9–30.

KOVÁCS Endre 1988. *Bölcsőtől a koporsóig. Az emberélet fordulójának népszokásai Doroszlón*. Magyar Nyelv, Irodalom és Hugarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

KUNT Ernő 1981. *A halál tükrében*. Magvető Kiadó, Budapest

KUNT Ernő 1987. *Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe*. Gondolat Kiadó, Budapest

KUNT Ernő 1990. Temetkezési szokások. In *Magyar néprajz VII*. Szerk.: Dömötör T.–Hoppál M.–Barna Gábor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 67–102.

SZÓKE Anna 2012. *Örökre hagyom. Fejezetek Kishegyes társadalomnéprajzához*. Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Szabadka

TÓTH-GLEMBÁ Klára 2000. „Mindönki Muzslára akar mönni”. Logos, Tóthfalva

VOIGT Vilmos 1978. Utószó. In Jung Károly: *Az emberélet fordulói*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 205–216.

VOIGT Vilmos 2014. Mit is kutat Jung Károly? *Híd*, 6: 36–51.

JEGYZETEK

¹Lásd erről: JUNG 2005.

²Lásd Katona Imre megjelent úti feljegyzéseit és Bori Imrénének írt levelét, illetve Bori Katona halálára írt megemlékezését: KATONA 2004, KATONA 2019, BORI 2001; 869–871.

³Lásd: *Magyar Szó*, 1971. december 18., 28. évfolyam, 346. szám, 13. oldal.

⁴Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy a Kiss Lajos Néprajzi Társaság megünnepelte idén az említett kiadvány megjelenésének ötvenedik évfordulóját. Lásd: <https://www.magyarszo.rs/hu/4722/kultura/250285/Hol-tart-a-folk%C3%B3rkutat%C3%A1s-Kiss-Lajos-N%C3%A9prajzi-T%C3%A1rsas%C3%A1g-folk%C3%B3rkutat%C3%A1s.htm> (2021. szeptember 5.)

⁵Lásd: *Magyar Szó*, 1972. június 30., 29. évfolyam, 178. szám, 10. oldal.

⁶Lásd: „Pénteken délután érdekes beszélgetés folyt a temerini községi képviselő-testület épületében. ÖKRÉSZ Károlynak, a képviselő-testület elnökének szervezésében a község művelődési és társadalmi életének vezetői – BÁLINT Lajos, a Népegyetem igazgatója, PAPP Imre, a Szocialista Szövetség helyi szervezetének elnöke és SÁROSI István, a Kókai Imre Általános Iskola igazgatója – a temerini néprajzi kutatások megszervezéséről, valamint a Gyöngyösbokréta és népitánc-csoportok jövő évi, Temerinben megrendezendő találkozásának előkészületeiről tárgyaltak. A beszélgetésen jelen volt dr. BORI Imre, az újvidéki magyar tanszék tanszékvezető tanára és JUNG Károly újságíró. Dr. Bori a Vajdaságban már megindult hasonló jellegű kutatásokról és gyűjtésekről beszélt, valamint ismertette a néprajzi gyűjtés módszertani kérdéseit.” *Magyar Szó*, 1972. június 19., 29. évfolyam, 167. szám, 4. oldal.

⁷Tekintve Jung Károly későbbi folklorisztikai munkásságának összetettségét, a mélyfúrások sokaságát, s azt, hogy azok egytől egyig való áttekintése egy külön dolgozat tárgyát képezhetné, s ezzel egyúttel feszegetné e munka terjedelmi kereteit, ezen dolgozatban egy részük kerül érintőlegesen említésre csupán. Azok számára, akik tovább kutakodnának

a folklorista munkássága iránt, a korábban megjelent, Jung Károly 1972 és 2004 közötti folklorisztikai tevékenységének bibliográfiáját javaslom. Lásd: JUNG 2005; 75–94.

⁸ Több mint húsz ismertetés készült róla, melyek listáját lásd: JUNG 2005; 77.

⁹ Arról, hogy mihez juthatott hozzá Jung a hetvenes évek Jugoszláviájában, lásd monográfiája irodalomjegyzékét. JUNG 1978; 284–300.

¹⁰ Györgyi Erzsébet összegzése végül 1990-ben jelent meg, amelyre a későbbiekben még kitérek. GYÖRGYI 1990; 32–66.

¹¹ A teljesség igénye nélkül lásd: KUNT 1981, 1987; KAPROS 1986, BAKÓ 1987.

¹² Jóllehet a hivatkozott összegzés megjelenése után is jelentek meg alapozó, összegző kiadványok.

¹³ A teljesség igénye nélkül lásd: CSÁKY 1992, 1999; BALÁZS 1994, 1995; L. JUHÁSZ 2002.

¹⁴ Lásd: HESZ 2012, BALATONYI 2017.

¹⁵ E sorok íróját is figyelmeztette a 2010-es évek második felében, a 78-as monográfiája modellül választásában rejülő buktatókra és az ezzel járó, a népszokáskutatásban megjelent újabb irányok figyelembevételének mellőzésének veszélyeire.

¹⁶ Jung így hívta tréfásan, szakmai körökben a településsel kapcsolatos kutatási tevékenységét. BÁRTH 1979; 91.